

УДК 340.5

Х.Н. Бехруз

МІСЦЕ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства в системі Гуманітарних та юридичних наук

Важливим питанням у побудові різних систем класифікації наукового знання є визначення його місця в загальному ряді наук і його внутрішня організація в логіко-ієрархічному підпорядкуванні понять.

Дослідивши основні питання, що стосуються природи, статусу, об'єкта і предмета, структури, а також функцій порівняльного правознавства, необхідно перейти до визначення його місця в системі гуманітарних наук.

Порівняльне правознавство за своєю природою є гуманітарною наукою, отже, воно активно взаємодіє з іншими гуманітарними науками. Крім того, порівняльно-правові дослідження мають вихід на великий спектр проблем, що мають величезне суспільне і гуманітарне значення. Таким чином, порівняльне правознавство взаємодіє з галузями знань гуманітарного профілю, які в цілому забезпечують теоретичні основи функціонування громадського суспільства.

Співвідношення порівняльного правознавства з галузями знань гуманітарного профілю можна охарактеризувати як співвідношення конкретного і загального. Усі вищеперелічені галузі знань гуманітарного характеру стосовно порівняльного правознавства виступають як науки загальні, оскільки вони вивчають загальні питання, і предмети цих наук значно ширші, ніж предмет порівняльного правознавства. Воно щодо цих наук є наукою конкретною, оскільки його предмет, як правило, не виходить за межі державно-правових явищ.

Усі вищезгадані науки в тому чи іншому ступені, залежно від свого предмета, вивчають питання, пов'язані з формуванням і функціонуванням правових систем. Проте вони не замикаються тільки на цих питаннях і охоплюють ширший спектр проблем, що виходять за їх рамки.

Порівняльне правознавство взаємодіє практично з усіма гуманітарними науками, проте рівень цієї взаємодії не однаковий. Необхідно звернути увагу на зв'язок порівняльного правознавства тільки з тими гуманітарними науками, які достатньо успішно, плідно і постійно взаємодіють, зокрема, з філософією, політологією, соціологією і культурологією.

Перш за все, розглянемо взаємодію порівняльного правознавства з філософією, що вивчає загальні закони розвитку природи, суспільства і людського мислення. Вона природним чином торкається питання формування і розвитку правової системи. У свою чергу, порівняльне правознавство при вивченні правової панорами світу широко використовує загальні закономірності їх розвитку і формування, вироблені філософією. Методологія порівняльно-правових досліджень прямим чином забезпечується філософською методологією. Використання досягнень філософії при розробленні проблематики порівняльного правознавства забезпечує правильну постановку нових проблем і дозволяє простежувати перспективи розвитку правових систем.

У свою чергу, порівняльне правознавство, будучи в порівнянні з філософією наукою конкретною, виробляє положення і висновки про правові системи, які можуть використовуватися філософією. Адже остання спеціально не займається дослідженням державно-правових питань, а необхідну інформацію по цих проблемах філософія черпає у юридичних наук, зокрема у порівняльного правознавства.

Політологія як галузь гуманітарних знань вивчає державу, право і правову систему як елементи, тісно пов'язані з політичною системою, і досліджує характер взаємин цих елементів з іншими суб'єктами політичного життя суспільства, тобто політологію цікавить, перш за все, структура влади і її взаємовідношення з правом. Проблема взаємовідношення влади і права займала і займає одне з центральних місць і в порівняльному правознавстві. Політична система як основний предмет вивчення політології і правова система як основна категорія порівняльного правознавства є відносно самостійними елементами структури суспільства, які активно взаємно збагачують один одного і успішно співробітничать з іншими елементами цієї структури. Наприклад, політологія вивчає політичне життя в цілому, закономірності розвитку політичної системи суспільства, її структуру і т. ін. Але оскільки правова система держави найтісніше взаємодіє з політичною системою суспільства, вона не може залишитися поза увагою такої гуманітарної науки, як політологія.

Не можна не згадати про взаємовідношення і взаємозалежність порівняльного правознавства і соціології. Соціологія вивчає право і правову систему, перш за все, з погляду їх ролі в суспільному житті, забезпеченні взаємин різних соціальних, професійних і інших груп населення. Спираючись на досягнення соціології взагалі і на конкретні соціологічні дослідження зокрема, порівняльне правознавство простежує ефективність функціонування і перспективи розвитку правових систем сучасності.

Порівняльне правознавство тісно пов'язане з культурологією, оскільки та вивчає такий незалежний рівень функціонування суспільства, як культура, призначення якої — дослідження зразків соціальної поведінки, а в контексті порівняльного правознавства — зразків, узятих із різних правових культур.

Таким чином, порівняльне правознавство узагальнює цінні специфічні якості правових систем, здобуті традиційним емпіричним правознавством, філософією, політологією, соціологією, культурологією та іншими науками, що обумовлене міждисциплінарним статусом порівняльного правознавства, про що згадувалося вищим.

На думку В.С. Нерсисянца, місце порівняльного правознавства в системі юридичних наук визначається єдністю предмета і метода всіх юридичних наук і включає два моменти: "По-перше, ця єдність передбачає, що всі юридичні дисципліни (у тому числі і порівняльне правознавство) являють собою різні форми конкретизації (різні аспекти переломлювання і вираження) поняття права. Тільки тому різні юридичні дисципліни в пізнавальному плані мають понятійно-правовий статус і характер та, отже, є формами юридичного пізнання, формами вираження юридико-теоретичного знання. По-друге, дана єдність передбачає,

що всі юридичні дисципліни є різними формами (аспектами) конкретизації і переломлення одного і того ж поняття права (і відповідного правового поняття держави). А це означає концептуальну єдність відповідної юридичної науки в цілому і всіх її структурних частин — окремих юридичних наук” [1].

Кожна юридична наука виступає складовим елементом загальної структури юридичної науки, що становить, як відносне самостійне наукове формування.

Щоб з’ясувати, як взаємодіє порівняльне правознавство з іншими юридичними науками, необхідно з’ясувати, як виглядає система юридичних наук. Її можна подати у вигляді піраміди, розділеної на наступні рівні. Традиційно виділяють: теоретико-історичні дисципліни — теорію держави і права, історію держави і права, історію політичних і правових вчень, порівняльне правознавство та ін.; галузеві — кримінальне право, цивільне право, конституційне право та ін.; дисципліни, що вивчають міжнародне право (міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, космічне право, міжнародне гуманітарне право та ін.); спеціальні юридичні науки, що вивчають діяльність відповідних державних органів (правоохоронні органи і т. ін.), і, нарешті, прикладні, такі, що використовують дані інших наук (криміналістика, судова медицина, судова психологія і т. ін.).

Найближче до порівняльного правознавства знаходиться теорія держави і права, з якою воно взаємодіє на різних рівнях. Одні правознавці вважають за можливе повністю охопити рамками теорії держави і права предмет порівняльного правознавства. Інші правознавці, з якими необхідно погодитися, вважають, що для загальної теорії держави і права важливий інший, вищий рівень абстракції, нормативної концентрації, коли в співвідношенні загального і особливого домінуючим є перший елемент. Усю правову різноманітність важко охопити так само. На думку О.Ф. Скакун, завданням порівняльного правознавства служить деталізація основних сімей правових систем, їх груп, правових засобів регулювання суспільних відносин у порівняльно-правовому аспекті. Тобто ці дві науки звертаються до одних і тих же юридичних категорій і понять, акцентують увагу на кодифікуванні, правотворчості, застосуванні права, тлумаченні права, праввідношенні і т. ін. Тільки в науці теорії держави і права вказані категорії є основними об’єктами вивчення в узагальненому вигляді при спіранні, як правило, на національний матеріал. А в науці порівняльного правознавства головним є розкриття в узагальненому і цілісному вигляді специфічності правових систем світу, їхніх типів (сімей); тут матеріал, як правило, іноземний, хоча при використанні одних і тих же категорій застосовується і національний матеріал [2].

На сучасному етапі більшість правознавців, розглядаючи загальну теорію права як самостійну правову дисципліну, виділяє в її рамках відносно відокремлені групи проблем. При цьому структура загальної теорії права розглядається з погляду основних напрямів аналізу її предмета. Вона складається з таких наукових напрямів, як філософія права, соціологія права, порівняльне правознавство, теорія права (теорія позитивного права), психологія права, юридична техніка тощо.

Розглядаючи співвідношення порівняльного правознавства і філософії права Р. Давид відзначав: “Філософія вимагає універсалізму; немає потреби говорити

про убозтво і вузькість філософії права, що базується лише на вивченні свого національного права. Порівняльне право, цілком очевидно, сприяє тому, щоб долати подібного роду бар'єри" [3].

Останнім часом у юридичній науці виник новий науковий напрям, який називається державознавством, предметом вивчення якого є виникнення і тенденції розвитку держави та взаємовідношення з іншими суспільними структурами, і, нарешті, функції, методи здійснення діяльності і структура держави. Іншими словами, державознавство є системою знань про державність в її різних зв'язках і опосередкуваннях. На цій підставі В.Є. Чиркін виділяє порівняльне державознавство. Характеризуючи взаємовідношення порівняльного державознавства і порівняльного правознавства, він відзначає, що, незважаючи на те, що кожна із цих двох дисциплін має свій предмет вивчення, їх не можна відривати один від одного, як не можна вивчати державність тільки крізь призму права. У зв'язку із цим, на його думку, існують проблеми, вирішення яких потребує об'єднання обох підходів [4].

Слід розмежовувати порівняльне правознавство від вивчення зарубіжного права. Порівняльне правознавство має на увазі аналіз двох або більше правових систем шляхом зіставлення різних аспектів із метою виявлення спільних і відмінних властивостей. Зарубіжне ж право вивчає тільки одну зарубіжну правову систему, не порівнюючи її з іншими системами.

Дослідження зарубіжного права є основою проведення порівняльно-правових досліджень. Не можна прийняти твердження про те, що будь-який опис зарубіжного права є вже порівняльним, оскільки всі описи зарубіжного права, щонайменше, намагаються зіставити право різних систем. Цей аргумент слід відкинути, оскільки порівняльне правознавство — це реалізація критичного мислення, яке передбачає точні порівняння тих чи інших аспектів двох або більше правових систем. Тут пошук порівнянь примушує замислитися про кожну правову систему, про те, де вони схожі, а де відрізняються. Необхідний здоровий скептицизм і конструктивний критицизм в оцінці схожих рис і відмінностей, де конструктивний критицизм — особлива форма поваги [5].

Заслугує особливої уваги співвідношення порівняльного правознавства та історії держави і права. Порівняльне правознавство та історія держави і права — загальнотеоретичні, узагальнювальні науки, що мають один об'єкт дослідження в цілому, але порівняльне правознавство не в такому ступені приділяє увагу хронології і деталізації подій, як історія держави і права. Порівняльне правознавство не обмежується вивченням національної правової системи. Воно встановлює закономірності функціонування і розвитку правових систем. Результат же досліджень історії держави і права — виявлення ряду подій і фактів, причин і їх аналіз. Історія держави і права представляє різноманітний історико-правовий матеріал для порівняльного правознавства. Без пізнання історичного розвитку права неможливо досліджувати правові системи, які значною мірою є продуктом історичних умов, запозичень і взаємовпливу правових систем у минулому. Отже, порівняльне правознавство постійно оперує історико-правовим матеріалом. Широке використання порівняльного методу як основи мето-

дології порівняльно-правових досліджень перетворює історію держави і права з науки про окремі країни на загальну історію про загальні закономірності та специфічні особливості розвитку держави і права.

Порівняльний метод в історико-правових дослідженнях застосовується у двох видах. Перший вид — це одночасне (синхронне) порівняння об'єктів дослідження в минулому. Наприклад, порівняння римського права з правом інших античних держав. Другий вид — порівняння одного або декількох об'єктів дослідження в різний час (діахронне порівняння).

Характеризуючи співвідношення порівняльного правознавства з міжнародним приватним правом (МПП), необхідно відзначити, що порівняльно-правові дослідження займають важливе місце у вивченні питань, що входять до сфери інтересів міжнародного приватного права, наприклад, всі системи вирішення колізій законом передбачають застосування в ряді випадків іноземного законодавства. Суттєво, що норми національного права зіставляються з правовими нормами інших держав.

Особливу роль у застосуванні досягнень порівняльного правознавства відіграють підготовка і ухвалення законодавчих актів по МПП. У таких випадках відкриваються можливості проведення розгорнутих порівняльно-правових досліджень проблем МПП, які повинні бути кодифіковані.

Характер співвідношень порівняльного правознавства і МПП пояснюється К. Цвайгертом і Х. Кьотцем таким чином: “МПП, або колізійне право, — частина чинного національного права, в той час, як порівняльне право саме по собі — чиста наука. МПП указує, яка з різних правових систем повинна застосовуватися в даному конкретному випадку з іноземним елементом. Тому можна сказати, що МЧП більшою мірою селективне, ніж порівняльне право. Порівняльне право, у свою чергу, має справу з правопорядками різних країн одночасно, не переслідуючи при цьому якої-небудь певної суто практичної конкретної мети. При нинішньому високому рівні розвитку міжнародних відносин застосування методів МПП можливе в наші дні лише з урахуванням висновків порівняльного права” [6].

Міжнародне публічне право, за своєю суттю, є наднаціональною, глобальною системою права, такою, що активно взаємодіє з порівняльним правознавством. Для порівняльного правознавства як напряму досліджень дуже значуща міжнародно-правова проблематика. Воно надає в розпорядження міжнародного публічного права інструментарій, що дозволяє вивчити багато його науково-прикладних проблем. Порівняльний метод широко застосовується і в самому міжнародному публічному праві, наприклад, у дослідженні взаємодії міжнародної і внутрішньодержавної правових систем при уніфікації міжнародних матеріально-правових норм, в утворенні міжнародно-правових звичаїв і загальних принципів міжнародного публічного права та ін. Крім того, методологія порівняльно-правових досліджень досить активно використовується при тлумаченні міжнародних договорів, концепцій і інститутів, які мають безпосередньо стосується міжнародного права.

Проте, як відзначає Ю.О. Тихомиров, порівняльне правознавство поки що меншою мірою використовується в публічному праві з його рухомими владними

інститутами, і більшою мірою — у приватному праві з його диспозитивністю, рівністю сторін і стійкою схожістю інститутів [7].

Порівняльне правознавство тісно пов'язане і з галузевими юридичними науками. Якщо останні значно розширюють проблематику порівняльного правознавства, то воно, у свою чергу, постачає матеріал галузевим юридичним наукам для теоретичних узагальнень на більш високому рівні. Про це свідчить існування таких наукових напрямів, як порівняльне конституційне право, порівняльне цивільне право, порівняльне трудове право та ін., які є результатом взаємозбагачення, взаємовпливу порівняльного правознавства і галузевих юридичних наук. Більша частина всіх досліджень проблематики порівняльного правознавства, стосуються і основ галузевих наук.

Говорячи про зв'язок порівняльного правознавства з іншими юридичними науками, потрібно виходити з того, що взаємодія між ними має двосторонній характер, має, так би мовити, прямий і зворотний зв'язок.

Таким чином, порівняльне правознавство як юридична наука займає самостійне місце в системі юридичних наук, активно взаємодіючи з ними.

Література

1. Нерсесянц В.С. Сравнительное правоведение в системе юриспруденции / В.С. Нерсесянц // Государство и право. – 2001. – № 6. – С. 14.
2. Скакун О.Ф. Место общего сравнительного правоведения в системе юридических наук и его официальный статус / О.Ф. Скакун // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. ст. / за ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького; НАН України; Таврійський національний ун-т ім. В.І. Вернадського; КУП НАН України. – 2006.
3. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М., 1998. – С. 10.
4. Чиркин В.Е. Государствоведение : учеб. / В.Е. Чиркин. – М., 1999. – С. 12.
5. Всероссийская научная конференция. Сравнительное правоведение в России: пути развития : // Государство и право. – 2001. – № 4. – С. 121.
6. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права / К. Цвайгерт, Х. Кётц. – М., 1998. – Т. 1 : Основы. – С. 15.
7. Тихомиров Ю.А. Право: национальное, международное, сравнительное / Ю.А. Тихомиров // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 9.

УДК 341.3

К. Доди

ПРАВОВАЯ КВАЛИФИКАЦИЯ БЕСПОРЯДКОВ ВНУТРИ СТРАНЫ И СИТУАЦИЙ ВНУТРЕННЕЙ НАПРЯЖЕННОСТИ

Насилие присуще любому человеческому обществу. Формы, которые принимает насилие, как во взаимоотношениях между отдельными личностями, так и целыми группами людей, очень разнообразны: от преступности, которую государство старается контролировать посредством деятельности полиции, до полномасштабных конфликтов между организованными вооруженными группировками.